

його юності й до останнього подиху — увібрив у себе цей класичних розмірів томик, збірник поезій, що його в хвилину творчого осяяння було найменовано «Кобзарем». Відтоді впродовж багатьох десятиріч Шевченків «Кобзар» буде настільною книгою кожного трудящого українця (О. Гончар, 167 сл.).

До скарбів світового значення належать і творіння великого поета Українського народу Тараса Григоровича Шевченка.

Недалеко від посивілого у віках Києва, що живе нині новим кипучим життям, на мальовничій, повитій зеленню горі підноситься у височінь бронзова постать поета. То поблизу Канева, там, де Шевченко мріяв оселитися, на його могилі над Дніпром вдячні нащадки спорудили йому пам'ятник.

Величний монумент видно здалека. Коли теплохід повільно пливе срібними хвилями

Дніпра, пасажири, не відриваючи очей, вдивляються у велетенську статую поета, осяяну промінням сонця. Воістину поетичне місце обрано для вічного сну поета!

Задовго до смерті тридцятирічний Шевченко у «Заповіті», як за традицією називають його славетний вірш, своєю уявою перенісся в майбутнє. Йому здалося, що він стоїть на високому березі Дніпра. Безмежні поля біжать в долину, а внизу шумлять хвилі широкої ріки, здіймаються пінисті гребені і з гулом розбиваються об берег. В гомін дніпрових хвиль вриваються голоси, сповнені гніву й ненависті, — це народ повстав проти своїх гнобителів, порвав кайдани і, вільний, прямує вперед, до нового, щасливого життя (М. Рильський, 159 сл.).

Склала ОЛЬГА БУТЕНКО,
Варвинська СШ на Чернігівщині

ПЕТРО ХРОПКО,
Київський педуніверситет
ім. М. Драгоманова

УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ

70—90-х років XIX ст.

(Матеріал до оглядової лекції в 10-му класі)

Щоб глибше осмислити характерні тенденції літературного життя на певному етапі історії, потрібно розглядати їх у контексті суспільно-політичного і загальнокультурного процесу, виокремлюючи те найважливіше, що засвідчувало новаторські пошуки письменників. У цьому зв'язку надзвичайний інтерес викликає український літературний рух останніх десятиріч XIX століття.

У ці, як і в попередні роки, український народ був роз'єднаний кордонами чужих його ментальності імперій, і це стримувало його духовний поступ, негативно позначалося на мистецько-літературному процесі.

Скасування кріпацтва в 1861 р., наступне проведення в Росії земської, судової, міської, військової і шкільної реформ призводять до кардинальних зрушень у громадській думці. Прогресивно настроєна інтелігенція стає основною силою народницького руху. В Україні виникають нелегальні політичні гуртки, розпочинається «ходіння в народ» різночинців з метою підняти селянство на боротьбу «за землю і волю». Оскільки така програма не здійснювалася (через байдужість селянства до народницьких ідей), народники з кінця 70-х років різко змінюють свою тактику, вдаються до терористичних актів. У Харкові, Києві, Одесі поживається рух демократичного студентства, виникають перші робітничі гуртки. Повсюди розгортається національно-визвольний рух. У губернських центрах організуються Громади — товариства української інтелігенції, діяльність яких мала в основному культурно-освітній характер. Громади займають-

ся вивченням історії й культури українців, збиранням і студіюванням фольклорно-етнографічного матеріалу, виданням і розповсюдженням української художньої і науково-популярної літератури.

У Києві розгортається інтенсивна наукова діяльність. 1873 року тут створюється Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, в якому активно працюють історики І. Лучицький, О. Лазаревський, М. Драгоманов, мовознавець П. Житецький, композитор М. Лисенко, письменник і театральний діяч М. Старицький. Відділом були організовані експедиції в Київську, Волинську, Подільську, частково в Полтавську губернії, де вчені зібрали величезний фольклорний, етнографічний, мовний, статистичний матеріал. Завдяки енергійним зусиллям народознавця П. Чубинського цей матеріал побачив світ у семитомних «Трудах етнографіческо-статистической экспедиции в Западно-русский край» (1873—1878). Історик В. Антонович працює головним редактором Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, бере участь у підготовці до друку багатотомного «Архива Юго-Западной России».

Активізація громадського наукового і культурно-освітнього життя відбилася на творчості багатьох українських письменників. І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, О. Кониський, Олена Пчілка, М. Старицький порушують проблеми інтелігенції, її участі в українській русі. З художніх творів поставали картини переслідувань інтелігентів властями, ворожого ставлення як урядовців-шовіністів, так і свого зденационалізованого панства і чиновництва до найневинніших виявів українського національного життя.

Звичайно, розвиток національної культури був би далеко інтенсивнішим, якби на його шляху не виникали найрізноманітніші перешкоди і заборони з боку колонізаторів. Політика жорстокого переслідування всього українського, визначена ще в 1863 р. Валуєвським циркуляром про заборону української мови, була знову в ще суворішій формі підтверджена Емським указом

царя 1876 р. та інструкцією 1881 р. Так було припинено етнографічну роботу, розгорнуту П. Чубинським та іншими київськими громадивцями, а потім взагалі заборонено діяльність громад, видання українських книжок, ввезення їх із-за кордону. Багатьох українських діячів було заарештовано і вислано на Північ, дехто, як Драгоманов, емігрував за кордон, інші надовго замовкли.

Тому не випадково, що в цей час центром української наукової та культурно-освітньої діяльності стає Львів, адже в Австро-Угорській імперії все-таки були, хай і обмежені умови для розвитку культури національних етносів. З 1868 р. у Львові починає діяти товариство «Просвіта», засноване О. Партицьким та А. Вахнянином. Філії товариства виникають у Коломиї, Станіславові, Тернополі, Бережанах, Стрию, Дрогобичі, у містечках і селах організуються бібліотеки, читальні, музично-хорові, драматичні гуртки, видаються українські газети, журнали, календарі, науково-популярні брошури на природничі, господарські теми.

А 1873 року з ініціативи Драгоманова і Кониського у Львові засновується Літературне товариство ім. Т. Шевченка, через 20 років реорганізоване в Наукове товариство ім. Шевченка. Діяльність Товариства була багатогранною, воно видало десятки томів матеріалів з історії української мови, літератури, з фольклору, етнографії, антропології в серіях «Пам'ятки української мови і літератури», «Матеріали до української бібліографії», «Матеріали до української етнології та антропології». Цей багатющий народознавчий матеріал супроводжувався науковими розвідками, окремими книжками виходили дослідження на історичні, літературознавчі теми, видавалися словники.

З 1893 р. при Товаристві стали діяти три секції — філологічна, історико-філософська, математично-природничо-медична. В них активно працювали Франко, Грушевський, Гнатюк, Павлик, Маковей, Огоновський, Барвінський, Верхратський. За розмахом наукової діяльності Товариство стало на один рівень з академіями наук інших європейських країн.

На західноукраїнських землях у 70—80-х роках активно діяли політичні партії москвофілів та народовців. Перша з них, підтримувана російським царизмом, не визнавала права українського народу на самостійне національно-політичне життя, друга, орієнтуючись на східноукраїнське культурне відродження, головну увагу звертала на піднесення національної свідомості галичан. Народовські журнали «Правда» (1867—1898), «Зоря» (1880—1897) та газета «Діло» (1880—1939) стали трибуною всієї української літератури, сприяли розвитку нашої критики та публіцистики.

З ініціативи Франка та Павлика ліва течія народовського руху 1890 року оформлюється в Русько-українську радикальну партію, яка у своїй діяльності спиралася на широку селянську масу. Газети цієї партії — «Хлібороб», «Громадський голос», «Громада», «Радикал», журнал «Народ» розгорнули широку агітаційну роботу серед селян. Ця діяльність радикалів, піднесення

соціальної і національної свідомості хліборобів знайшли всебічне відображення у творчості Франка, Павлика, Маковея, Кобринської, Кравченко, Мартовича, Крушельницького.

У цей же період на новий рівень підноситься українська літературно-художня журналістика, біля керма якої стояли Франко та Павлик. 1878 р. у зв'язку з цензурними заборонами з'явилося тільки два номери часопису «Громадський друг», правда, його продовженнями стали альманахи «Дзвін» і «Молот». З ініціативи Франка видаються журнали «Світ» (1881—1882), «Жите і слово» (1894—1897).

Михайло Драгоманов організовує в Женеві вільну українську періодику. Під його керівництвом та за участю С. Подолинського, А. Ляхоцького, Ф. Вовка, М. Павлика там з'явилося п'ять випусків збірника «Громада» (1878—1882) та два номери журналу під такою ж назвою (1880—1881), де опубліковано низку публіцистичних статей Драгоманова, Подолинського, Навроцького, Павлика, повість Панаса Мирного «Лихі люди» (анонімно).

У Східній Україні час від часу, тобто коли вдавалося добути дозвіл властей, з'являлися альманахи — «Луна» (1881), «Рада» (1882, 1884), «Нива» (1885), «Степ» (1886), «Складка» (4 кн. — 1887, 1893, 1896, 1897). Журнал «Киевская старина» (1882—1906) видрукував деякі твори І. Карпенка-Карого, Л. Яновської, Грицька Григоренка (О. Судовшикової-Косач), М. Чернявського.

Загалом українська література цього часу розвивається під шевченківським прапором реалізму, народності й національної самобутності. Подвижницька громадська діяльність геніального поета, його полум'яна муза були орієнтиром для нового покоління українських письменників.

Передова критика скеровує українське письменство на глибше художнє дослідження життя всіх верств народу. Драгоманов закликає письменників вивчати досвід європейських літератур, підніматися своєю творчістю до їхнього рівня. Білик заохочував літераторів цікавитися життям народу в його найглибших соціальних і психічних виявах і сам показував тому приклад, допомагаючи братові Панасу Мирному в написанні соціально-психологічного роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Франко акцентує на правдивості зображення навіть найнепомітніших деталей. Барвінський надає великого значення вихованню народу на творах Шевченка про героїчну боротьбу українського козацтва. Навіть закинтий у сибірську глушину Грабовський наголошує, що література покликана служити народові в його визвольних змаганнях і стати «одним з чинників поступу загальнолюдського». Для поета-засланця залишався дійовим заклик Шевченка ставити художнє слово на сторожі інтересів найобездоленіших людей.

Піднесенню українського художнього слова сприяють дослідження українських учених у царині філології. Так, голосно заявляє про себе мовознавець О. Потебня — проникливий дослідник психології художньої творчості, естетичної природи слова («Із лекцій з теорії словесності», «Із записок з теорії словесності»),

образності народної поезії («Пояснення малоруських і споріднених народних пісень»). П. Житецький публікує розвідки з історії української мови («Нарис літературної історії малоруського наріччя в XVII—XVIII ст.»), усної творчості («Думки про народні малоруські думи»), становлення нової української літератури («Енеїда» Котляревського і стародавній список її в зв'язку з оглядом малоруської літератури XVIII ст.)). М. Петров видає «Нариси з історії української літератури XVII—XVIII ст.» і «Нариси з історії української літератури XIX століття» (на останні відгукується широкою рецензією М. Дашкевич). У Львові виходять шість томів «Історії літератури руської» Ом. Огоновського.

Значних успіхів досягає фольклористика. Виходять збірники І. Рудченка «Народні південноруські казки» і «Чумацькі народні пісні», «Збірник українських пісень» (три випуски, з нотами) Лисенка, «Історичні пісні малоруського народу» Драгоманова і Антоновича, «Народні пісні Галицької й Угорської Русі» Головацького, з'являються фольклористичні дослідження Франка, Драгоманова.

Схарактеризувавши шляхи розвитку літератури, журналістики і філологічно-фольклористичних наук у суспільно-історичному контексті, учитель має конкретніше спинитися на досягненнях українського письменства в усіх художніх родах.

Так, у ці десятиріччя значних здобутків досягла проза. Продовжуючи традиції епічної творчості Квітки-Основ'яненка, Шевченка, Марка Вовчка, Стороженка, Федьковича, українські прозаїки збагатили літературу і в ідейно-тематичному, і в жанровому та стильовому планах.

Особливо глибоко і всебічно опрацьовується в цей час тема селянського життя. Хоч у творах ще часом і зображується давнє, кріпосницьке лихо, з'являються оповідання і повісті про панщину («Микола Джеря» Нечуя-Левицького, «Панщизняний хліб» Франка, «Протестант» Кониського), проте на перший план тепер виходить тема становища селянства в умовах капіталізації господарства («Кайдашева сім'я» Нечуя-Левицького, «Лесишина челядь» Франка, «Козарський ланок» Кониського, «Серед темної ночі» і «Під тихими вербами» Грінченка, «Навернений скупець» Ярошинської).

Прозаїки показують зубожіння селянства («Лихо давнє й сьогочаснє», «Морозенко» Панаса Мирного, «Ціпов'яз» Коцюбинського), його відхід на промисли, його пролетаризацію («На роботі», «Навернений грішник» Франка, «Панько» Грінченка, «П'яниця» Ганни Барвінок, «Наслідки непорядності» Ковалева). Як логічне продовження цієї теми з'являються повісті Франка «*Voas constrictor*», «Борислав сміється», в яких розгортається життя й побут учорашніх селян в умовах нечуваного капіталістичного визиску, показується наростання протесту робітників проти експлуатації. У прозі відбито й таке соціальне лихо, як еміграція («Іван Бразилієць» Бордуляка, «Пересельці» Грицька Григоренка).

У сферу художніх спостережень письменників входить життя й інших соціальних груп —

міщанства, чиновництва, духівництва («Для домашнього огнища», «Основи суспільства» Франка, «Пропавший чоловік» Павлика, «Перекинчики» Ярошинської, «Старосвітські батюшки і матушки» Нечуя-Левицького, «Суддя Гарбуз» Кониського).

Прозаїки намагаються з'ясувати місце і роль молодого різночинної інтелігенції в суспільному житті. Панас Мирний у повісті «Лихі люди» показує ідейне роздоріжжя колишніх шкільних товаришів, їхнє соціальне протистояння. Франко розкриває антинародну суть тих освічених за народний кошт урядовців, які, підлабузнюючись до властей і сильних світу того, дбали тільки за власну кишеню («Рутенці», «Свиня», «Опозиція»). Нечуй-Левицький («Хмари»), Кониський («Семен Жук і його родичі», «Юрій Горovenko»), Грінченко («Сонячний промінь», «На розпутті»), Олена Пчілка («Світло добра і любові») намагаються створити позитивний образ інтелігента, що прагне принести користь обездоленим трудівникам. Вони водночас правдиво показують, як під тиском соціальних обставин руйнуються світлі ідеали культурників.

Українська проза збагачується й жанрово. Поряд з оповіданням, жанр якого культивують Нечуй-Левицький (цикл «Баба Параска та баба Палажка»), Кониський («Народна педагогіка»), Франко («Задля празника»), Грінченко («Екзамен», «Олеся»), з'являється новела з її стрімкими, часто несподіваними сюжетними поворотами («Лови» Панаса Мирного, «Липа на межі» Ярошинської, «Душа» Кобринської, «Самітна нива» Бордуляка), продукуються поезії в прозі («Морське серце», «Хвиля» Дніпрової Чайки).

Жанрово урізноманітнюються й повісті. Тільки у творчості Нечуя-Левицького можна виділити родинно-побутову («Кайдашева сім'я») і соціально-побутову («Бурлачка») повісті. З'являються повісті ідеологічно-проблемні («Лихі люди» Панаса Мирного, «Сонячний промінь» Грінченка, «Юрій Горovenko» Кониського), публіцистичні («Юрко Куликів» Павлика), дидактичні («Скошений цвіт» Барвінського). На історичному матеріалі Франко пише повість «Захар Беркут» з виразними ознаками соціальної утопії.

Саме в цей час з'являються різновиди романної прози. Серед них — створений раніше, але опублікований майже через чверть століття соціальний роман Свидницького «Люборацькі», що переріс жанрові романи сімейної хроніки; соціально-психологічний роман Панаса Мирного «Повія»; проблемно-ідеологічні романи «Хмари», «Над Чорним морем» Нечуя-Левицького, «Лель і Полель» Франка. Продовжуючи традиції Куліша, Старицький збагачує українську історичну романістику трилогією «Богдан Хмельницький», романами «Руїна», «Останні орли», «Розбійник Кармелюк».

Урізноманітнюється форма komponування життєвого матеріалу в епічних творах. Замість раніше практикованої оповіді, тобто зображення від першої особи (Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок), тепер домінує розповідь, густо насичена такими драматичними елементами, як внутрішній монолог, діалог, полілог («Лихі люди», «Повія» Панаса Мирного, проза Нечуя-Левицького.

Франка, Старицького). Об'єктивна манера викладу художнього матеріалу від третьої особи давала змогу вводити широкі описи — портретні, пейзажні, інтер'єрні, що сприяло панорамному змалюванню дійсності, розгортанню зображуваного в різних часових вимірах («Микола Джеря» Нечуя-Левицького, дилогія Грінченка, «Основи суспільності» Франка). Посилюється психологізм у вмотивуванні поведінки персонажів (романи Панаса Мирного; «Дзвоник», «Покупка» Грінченка).

При характеристиці поезії слід передусім сказати, що плеяда самобутніх талантів (Франко, Куліш, Старицький, Щоголев, Манжура, Грабовський, Грінченко) збагатили художній світ української лірики та ліро-епосу новими мотивами, образами, жанрами, ритмами:

Збірка Франка «З вершин і низин» (1887, 2-ге вид. — 1893) стала після Шевченкового «Кобзаря» другим найвизначнішим явищем української поезії. Вона розширила ідейно-тематичні і жанрові обрії нашої літератури, внесла в лірику нові, енергійні, динамічні ритми, розмаїту тональність, привернула увагу яскравою, незвичною досі образністю. З віршів книжки постав образ ліричного героя — активного борця за свободу, рівність, братерство людей, утверджувача вільного розвитку думки, науки, культури. Поет осуджував світ соціальної несправедливості, закликав до боротьби за такий лад, де людина матиме всі умови для гармонійного розвитку. Франко показав усьому світові багаті можливості українського слова, сміливо використовуючи найрізноманітніші лексично-фразеологічні ресурси рідної мови, використовуючи у своїй ліриці науково-філософську, політично-публіцистичну термінологію.

Різномісність таланту Франка засвідчила збірка «Зів'яле листя» (1896), вірші якої передають глибокі внутрішні переживання людини, пов'язані з перипетіями розвитку її інтимного почуття.

Характеризуючи свою багатогранну літературно-художню, публіцистично-критичну, науково-культурну діяльність, П. Куліш мав підстави заявити: «Я не поет і не історик — ні! Я — піонер з сокирою важкою...» Таке визначення справді охоплює найістотніше в невсипущій праці патріота-громадянина — піднести своїх краян до розуміння здобутків світової цивілізації, необхідності їх осмислення і засвоєння, показати світові красу творчого генія рідного народу. Він видає збірки оригінальної лірики «Хуторна поезія» (1882), «Дзвін» (1893), багато перекладає, зокрема з Байрона, Гете, Шіллера, Гейне.

Справжнім продовжувачем шевченківських традицій у поезії Франко назвав Старицького, який уперше заговорив про роль інтелігенції в громадському житті, створив образ мислячої особистості, яка не може миритися з підневільним існуванням. Ліричний герой його віршів звертається до українських інтелігентів із закликом віддати свої зусилля, присвятити своє життя служінню рідному народові. Поет покладає найширші сподівання на «завзятців-юнаків», що «возлюбили Україну». Прагнення бачити рідну землю вільною і щасливою виливаються в гірих

роздумах про народ, що «вже забув і поважать себе, потративши свої колишні сили».

У світі минулої звитяги козацтва, в героїці запорозької мужності намагається знайти відраду ліричний герой Щоголева. Образи козацького поля, «славою багатого», запорожців, що ревно оберігали «батьків завіт», характеризують вірші поета на патріотичну тему. Впадає в око зв'язок цих творів з фольклорною традицією: скажімо, запорожці, які «гуляють» у Дикому Полі, повертаються на Січ з походу веселі, в дорогих жупанах, як і козаки в народних думах та піснях.

Приваблюють пейзажні поезії Щоголева: з них постають колоритні малюнки рідної поетові Слобожанщини. З таких віршів, як «Зимній ранок», «Травень», «Вечір», «Степ», «Осінь», «Листопад», можна скласти поетичний календар української природи. Твори поета завжди перейняті відповідним емоційним настроєм, у них значне смислове навантаження несуть конкретні деталі:

Он нагнулась тирса біла,
Звіробой скрутив стебельці,
Червоніє материнка,
Як зірки, горять козельці;
Крикнув перепел в ярочку,
Стрепет приснув над тернами,
По кушах між дерезюю
Ходять дрохви табунами.

Поезія Кониського, Манжури, Грінченка вводить читача у світ бідняцької хати, розкриває настрої бурлацько-наймитської молоді, що змушена продавати свої руки багатіям. Далі розвиває цю тему Грабовський: він звинувачує світ насильства, створює образи тих, хто мужньо став на шлях боротьби з несправедливим ладом. «Тьмою окрите», «непривітане» життя цих сміливих подвижників («і в минулому могили, і попереду хрести»), однак вони знаходять у собі мужність стати на герць з темним мороком реакції, виявитися дужчими за ворога.

Отже, хоч і в складних, несприятливих умовах творилася українська поезія, та все ж вона висловлювала не тільки стогін обездолеваних, а й кликала до боротьби, оспівувала світлі людські ідеали.

Лекція має завершитися розглядом драматургії. Хоч у підручнику це питання висвітлене в розділі про театральну-музичне мистецтво, творчість Карпенка-Карого, п'єси Старицького, Кропивницького, Франка, однак потрібно розширити коло імен драматургів, згадати низку їхніх творів, без яких уявлення про цей літературний рід буде неповним.

Драма «Старе гніздо й молоді птахи» (1883) Василя Мови (Лиманського) присвячена життю й побуту нащадків колишніх переселенців з України на Кубань. У цьому плані названий твір нагадує п'єсу Кухаренка «Чорноморський побит на Кубані» (1836), проте його проблематика визначається новими суспільно-історичними умовами. Розбещені діти полковника Пилипа Загребі — вихованка інституту шляхетних дівочь Уля, «недовчений учень військової гімназії» Гарась і такий же гульвіса, його брат Юрась — руйнують господарство поміщика. Власне, подані в драмі картини символізують зруйнування всього патріархального побуту осілого кубанського козацтва.

Комедія «Дячиха» (1888) Тетяни Сулими показує перипетії з життя нижчого сільського духівництва. Колоритні образи дяків уже неодноразово з'являлися у творах українських письменників, проте тільки в цій п'єсі їхнє життя опинилося «під юпітером», і саме цим вона викликає інтерес.

Олександр Кониський у комедії «Порвалась нитка!» реалізував тему взаємин у середовищі української дрібної шляхти, а в комедії «І на пронозу єсть заноза» (1884) на матеріалі з життя провінційних урядовців осуджує розтлінну мораль чиновництва, що відірвалося від народу.

Олена Пчілка за сюжетною канвою п'єси Олександра Островського «Бідна наречена» написала п'єсу «Світова річ» (1884), в якій зображується діяльність молодих культурників, їх взаємини з представниками дрібного панства та чиновництва. Студент Стасенко та його приятель Голуб, як і головна героїня твору Саша, дочка збіднілої пані, певною мірою представляють ті кола молоді, що захопилися культурно-освітніми віяннями епохи. Правда, вони не стільки діють, як розмовляють на ці теми.

Ідея запровадження в життя корисних «малих справ», культурно-освітніх починань серед селянства лежить і в основі комедії Грінченка «Нахмарило» (1895). Її герой — молодий учитель Тарас Вільхівський, який організовує в селі касу громадської взаємодопомоги, влаштовує для дорослих недільні читання.

П'єси Олени Пчілки, Грінченка, як і твори цього жанру Франка («Учитель»), Старицького («Не судилось»), Карпенка-Карого («Понад Дніпром»), порушували актуальні проблеми

зближення інтелігенції з селянством. З них постають ті соціальні труднощі, які обмежували діяльність культурників-ентузіастів, в них правдиво зображуються і їхні невдачі, також зумовлені об'єктивними соціальними причинами — селянською роз'єднаністю, темнотою, ворожістю поміщицтва до самої ідеї освітньої праці для народу.

Серед історичних драм, поряд з п'єсами Старицького, Карпенка-Карого, Франка, помітними були твори Пантелеймона Куліша — «Байда, князь Вишневецький» (1885), «Гетьман Петро Сагайдачний» і «Наказний гетьман Северин Наливайко» (дві останні надруковано по смертно в 1900 р.). Різні етапи української історії відображені у п'єсах західноукраїнських письменників Корнила Устияновича («Олег Святославович Овруцький», «Ярополк I Святославович, великий князь київський»), Омеляна Огоновського («Федько Острожський», «Гальшка Острожська»), Осипа Барвінського («Павло Полуботок, наказний гетьман України»). Не всі з названих п'єс відзначалися художньою довершеністю, однак вони розбуджували історичну пам'ять народу, сприяли зростанню його національної свідомості.

Так, освоюючи все нові й нові сфери народного життя, порушуючи злободенні суспільно-політичні і морально-етичні проблеми часу, вдосконалюючи художні прийоми узагальнення різних сторін дійсності, зростала й мужіла українська література. Незважаючи на постійні утиски й заборони, вона відтворювала духовний і емоційний світ великого слов'янського народу, який, за висловом Івана Франка, угору йшов, «хоч був запертий в льох».

З НАШОЇ СПАДЩИНИ

НАТАЛЯ ПОБІРЧЕНКО
м. Умань

ЦІКАВА ЗНАХІДКА

Відомий український письменник Іван Семенович Нечуй-Левицький більше двадцяти років свого життя (1865-1885 рр.) віддав педагогічній діяльності. Це були часи жорстокої наруги над українською мовою, її історією і розвитком. Мова українського народу була заборонена існуючими на той час російськими урядовими циркулярами як мова, «якої нема і не може бути». Українською мовою заборонялося вчитися, друкувати книжки і підручники, робилося все, аби народ забув, хто він є, аби викоринити з його свідомості національну пам'ять.

І. Нечуй-Левицький як справжній патріот і педагог-просвітитель гаряче протестував проти такого свавілля. Він домагався навчання дітей рідною мовою і саме таку освіту вважав корисною для дитини, її нормального розвитку. Цій проблемі письменник присвятив статтю «Школа повинна бути національна», «Російська

народна школа на Україні», «Педагогічна проява в російській народній школі» та ін.

Після 1905 р., коли була знята офіційна заборона українського друкованого слова, розпочався активний рух педагогічної громадськості за розбудову української школи. Вчені-мовознавці, педагоги-просвітители ставили собі за мету створення цілої серії підручників для навчання дітей рідною мовою.

У цей час виходять в Україні шкільні граматики української мови П. Залозного (I ч. — 1907, II ч. — 1912), Є. Тимченка (1907), Г. Шерстюка (I ч. — 1907, 1912; II ч. — 1909, 1913).

1911 р. розпочав роботу над українською граматикою і І. Нечуй-Левицький. «Думка про складання української граматики, — пише він у «Примітці» до другої частини підручника — «Синтаксису», з'явилась у мене давно, і для складання і написання її я згадав два роки». В листі до Михайла Коцюбинського від 9 січня 1913 року Іван Семенович повідомляє: «Оце скінчив I частину української граматики (етимологію) і зараз пушу в друк».

У серпні 1914 р. в київські магазини Черепковського і Гудзинського надійшли перші 200 примірників першої